

SÕJAAJALUGU KUI IDEOLOOGILINE RELV: TEOREETILISED DISKUSSIONID SÕJAAJALOO KASUTAMISEST VENEMAA FÖDERATSIOONI RELVAJÕUDUDES 1990.–2000. AASTATEL

Igor Kopõtin, Vladimir Sazonov

THEORETICAL DISCUSSIONS ABOUT THE ARMED FORCES OF THE RUSSIAN FEDERATION USING MILITARY HISTORY AS AN IDEOLOGICAL WEAPON IN THE 1990S AND 2000S

Abstract. The objective of this article¹ is to show the evolution of Russia's view of using military history as an ideological tool from the 1990s to mid-2000s. Russia instrumentalised its military history using the example of past authoritarian/totalitarian countries to mobilise the country for war against the enemy, i.e. the West. Russia has always used military history as a tool to raise patriotism among the Russian nation and armed forces. When Putin became president, the Headquarters of the Russian Army gained mental and material support and started to use military history more as a tool to shape public opinion in Russia and abroad (mainly the West).

Võtmesõnad: Venemaa, sõjavägi, ajalugu, nõukogudejärgne identiteet, kontseptuaalne, arusaamad, areng

Keywords: Russia, military, history, post-Soviet identity, conceptual, understanding, evolution

1. Sissejuhatus

Enne Venemaa täiemahulist sõjalist sissetungi Ukrainasse 24. veebruaril 2022 avaldas Venemaa Föderatsiooni president Vladimir Putin mitu ajalooteemalist artiklit, milles pani üsna suurt rõhku sõjaajaloole. Näiteks 2020. aastal

¹ Artikli ingliskeelne versioon ilmus 2024. aastal ajakirjas *The Journal of Slavic Military Studies* (Kopõtin, I., & Sazonov, V. (2024). The Russian military's use of history to create a Post-Soviet identity: The development of conceptual understandings from the 1990s to the mid-2000s. *The Journal of Slavic Military Studies*, 36(4), 410–434. <https://doi.org/10.1080/13518046.2023.2299079>). Artikkel valmis Kaitseväe Akadeemia projekti O-006 „Strateegiline kommunikatsioon Ukraina sõja kontekstis: õppetunnid Eestile“ toel.

esitas Putin oma nägemuse ja arusaama Teisest maailmasõjast ning Molotovi-Ribbentropi paktist artiklis, mis ilmus Ameerika Ühendriikides rahvusvaeheliste suhete ajakirjas *The National Interest*², millel on konservatiivne maine (Putin, 2020; Putin publishes essay on 'real lessons' of WWII, 2020). Selles artiklis ta jätkas ja arendas edasi Kremli tuntud propagandistlikke narratiive, rõhutades seda, mida erinevad Kremli-meelsed väljaanded, ajaloolased ning arvamusiidrid olid varem korduvalt öelnud.

Putin kasutas oma tõlgendust ajaloost³, et õigustada Nõukogude Liidu sõjalist agressiooni minevikus, samuti Venemaa sõjalist agressiooni Ukraina vastu (Putin, 2020; Обращение Президента Российской Федерации от 21 февраля 2022 года, 2022). Venemaa president on varemgi mitu korda rääkinud sõjaajaloost. Muu hulgas on Putini toetusel loodud mõjukas Venemaa Sõjaajaloo Selts (RVIO)⁴, mis tegeleb aktiivselt Venemaa riiklike seisukohtade levitamisega sõjaajaloo kohta. Maailm (eriti Lääs) on seni pööranud palju tähelepanu Venemaa infosõjapidamisele (vt nt Ramsay & Robertshaw, 2019; Mölder & Sazonov, 2018; Darczewska, 2015; Franke, 2015; Mölder & Sazonov, 2020) ja muudele mõjutustegevuse vormidele (Juurvee, 2018), kuid selle kontseptuaalsed juured ja arengulugu on jäänud mõnevõrra varju. Seetõttu on siinse artikli uurimisküsimus püstitatud järgmiselt: kuidas kujunesid välja Venemaa arusaamad sõjaajaloo kui ideoloogiavahendi kasutamisest (vt nt Vázquez Liñán, 2010; Pakhomenko *et al.*, 2018) ning millisena nägid vene sõjateoreetikud selles kontekstis sõjaajaloo rolli? Siinkohal jäetakse vaatluse alt välja sõjaajaloo akadeemiline panus ning tähtsus Venemaa sõjateaduses ja -teoorias.

Artiklis kasutatud peamised allikad on alates 1918. aastast Venemaal kaitseministeeriumi välja antud sõjateoreetiline ajakiri *Vojennaja Mõsl* ja erinevad sõjaajalookäsitlused, näiteks on analüüsitud vene sõjateoreetiku armeekindral Mahmut Garejevi teoseid (Gareev, 1988, 1998; Garejev, 2008, 2014; Sliptšenko & Garejev, 2005).

² Ameerika neokonservatismi rajaja Irving Kristol juhtis algselt mitu aastakümnet ajakirja *The National Interest*. Umbes 2005. aasta paiku tekkis ajakirja kaastöölise ja toimetajate vahel lõhe, mis ühtlasi tähistas veelahet Ameerika konservatismis ja välispoliitikas. Dimitri K. Simesi juhtimisel tihenesid ajakirja ja sellega seotud mõttekoja sidemed Venemaaga.

³ Venemaa ajaloo kasutamise kohta mõjutus- ja propagandavahendina vt Sazonov *et al.*, 2021; Sazonov *et al.*, 2025.

⁴ Tõenäoliselt oli RVIO (vn *Российское военно-историческое общество*, <https://rvio.ru>) eeskujuks tsaariaegne Keiserlik Vene Sõjaajaloo Selts (IRVIO, vn *Императорское Российское военно-историческое общество*). IRVIO loodi 1907. aastal Vene kindralstaabi akadeemia juures, et teha avalikku propagandat ja teadusuuringuid (Žilin, 1982, lk 67).

Artiklis käsitletav periood (1990ndatest 2008. aastani) on oluline, sest pärast Nõukogude Liidu lagunemist kujundati Venemaal 1990. aastatel ümber nii võim kui ka avalik elu. Sellega kaasnes Vene sõjaväe reform (Barabanov, 2010; Baranets, 2008; Golts, 2004) koos relvajõudude uute väljendusvormide ning teoreetilise põhjenduse otsinguga. 2000. aastate keskpaigaks loetakse artiklis aastaid 2007–2008, Vladimir Putini teise presidentuuri (2004–2008) lõppu, mil keskvoim kinnistus ja Venemaa sõjalist doktriini uuendati⁵, ning just siis (veebruaris 2007) pidas Putin ka tuntud kõne Müncheni julgeolekukonverentsil, kus ta esimest korda avalikult kritiseeris Läänt, USA-d ja unipolaarset maailmasüsteemi (Putin, 2007). Artiklis käsitletavat ajastut võib iseloomustada sisepoliitilise stabiliseerumisega (Person, 2017).

Seda perioodi on Lääne historiograafias üsna vähe uuritud, kuid sellele on siiski pühendatud mitu uurimust, mis käsitlevad sõjaajalugu kui distsipliini vene sõjateaduses ja -teoorias.⁶

2. Vene sõjateadus ristteel⁷

1990. aastate alguses käis Venemaa Föderatsiooni sõjandusajakirjade Vojennaja Mõsl ja Krasnaja Zvezda veergudel märkimisväärne diskussioon sõjateaduse ja vene sõjakunsti teooria sisu, struktuuri ning edasise võimaliku arengu üle. Selle arutelu käigus kujunes välja kaks leeri. Esimeses leeris olid sõjateaduse doktor kindralleitnant Vladimir Solovjov, polkovnik Aleksei Dremkov ja professor kindralmajor Mihhail Bortšev. Nende vastasleeri kuulusid armeekindral Mahmut Garejev, professor kindralmajor Stepan Tjuškevitš jt. Diskussioonis osalesid veel mitmed vene sõjateadlased. Mõlemad leerid aga mõistsid, et vene sõjateadus oli 1990. aastate alguses jõudnud ummikseisu, mis oli tingitud muutustest riigikorras, ühiskonnas ja rahvusvahelisel

⁵ Uus doktriin avaldati 2010. aastal, kui Dmitri Medvedev oli Venemaa Föderatsiooni president (2008–2012) ja Putin peaminister (vt Военная доктрина Российской Федерации, 2010).

⁶ Varasema, Nõukogude perioodi kohta vt nt Reddel, 1990; Venemaa armee ja selle murede kohta vt nt Baev, 1996; Main, 2016.

⁷ Vene sõjateadlaste dilemma pärast 1991. aastat oli järgmine: nende jaoks ei olnud võimalik edasi minna koos demokraatiaga ega olnud võimalik jätkata ka marksismi-leninismiga, sest see ideoloogia oli ennast ammendanud. Nende arvates jäi neil vaid üle valida kolmas tee – rahvusliku ideoloogia ülesehitamine.

areenil, mida mõjutas Nõukogude Liidu ja nõukogude süsteemi kokkuvarisemine 1991. aastal. Ainus erimeelsus seisnes selles, kas sõjauuringud peaksid keskenduma ainult sõjapidamisele või sõja uurimisele laiemalt. Mõned väitsid, et sõjauuringute objekti tuleks laiendada, et hõlmata sõjaga seotud poliitilisi, sotsioloogilisi ning majanduslikke aspekte⁸. Tuntud nõukogude ning vene sõjateoretikut Mahmut Garejevit⁹ peeti dogmaatikuks, kes mõistis sõjateadust ainult selle kitsas tähenduses (Solovjov & Dremkov, 1994; Bortšev, 1994)¹⁰.

Garejev ja tema toetajad, kelle arvates oli esmane ülesanne uurida just sõjapidamist, nõustusid kriitikutega, et vene sõjateadus ja sõjateooria peab arvestama Lääne ja teiste tsivilisatsioonide sõjaajaloo kogemustega, aga seejuures ei tohi kaotada oma rahvuslikku vaimu (Tjuškevitš, 1996, lk 66)¹¹.

Mõnes mõttes võib Garejevit ja tema toetajaid pidada rahvuslikuks koolkonnaks, mis on analoogne vastava koolkonnaga vene sõjateaduses enne 1917. aastat. Nende ideede peamine tunnusjoon oli vene rahvusliku eripära rõhutamine sõjakunstis, ehkki Garejev ja tema mõttekaaslased ei teinud seda nii radikaalselt kui tsaaririigi rahvuslaste koolkond. Kuigi objektiivselt võib tsaariaja rahvuslaste mõju vene sõjakunsti teooriale pidada pigem tagurlikuks, vaadeldi nende tegevust Nõukogude Liidus 1970. ja 1980. aastatel väga positiivselt (Žilin, 1982, lk 4–6). See oli ilmselt seotud Nõukogude Liidu ja lääneriikide vastasseisuga, mis jäi aktuaalseks ka 1990.–2000. aastatel, kui Venemaa otsis väljapääsu oma maailmavaatelistest kriisist.

Kuidas kujunes Venemaal arusaam sõjalisest ideoloogiast ning sõjaajaloo rollist selles? 1990. aastate alguses oli Venemaal sõjauuringutes üheks keskseks

⁸ Arutelu selle üle, kas sõjateooria ja eriti sõjaväeline haridus peaks keskenduma sõjalis-tehnilisele (taktikalisele) poolele või vaatlema sõda laiemalt (strateegiliselt), ulatub Vene traditsioonis Nikolai kindralstaabi akadeemia aegadesse (vt nt Steinberg, 2010, lk 190). See ei ole Venemaa jaoks ainulaadne probleem, vaid puudutab kõiki riike ja algab Clausewitzi dilemmast, kas sõda on kunst või käsitöö. Venemaal on saanud traditsiooniks käsitleda seda küsimust pärast iga kataklüsmi või revolutsiooni (vt nt Bald *et al.*, 1985).

⁹ Armeekindral Mahmut Garejev (1923–2019) oli Teise maailmasõja veteran ning mitme tuntud sõjaajalooamatut ja sõjateoreetilise käsitluse autor. Garejev oli ka Nõukogude Liidu relvajõudude peastaabi ülema asetäitja ning kuni surmani Venemaa sõjateaduste akadeemia president.

¹⁰ Garejevi hinnangul tuginesid tema oponendid Stalini kontseptsioonile sõjateadusest ja sõjakunstist. Selle arusaama järgi pidi sõjateadus arvestama sõja poliitilist ja majanduslikku külge, aga Garejev arvas, et sõjateadus peaks keskenduma ainult sõjapidamisele (vt Garejev, 2008, lk 99–107).

¹¹ Rahvusliku idee otsimisest vene sõjateoorias vt Pintner, 1986.

probleemiks vajadus muuta oma filosoofilisi ja maailmavaatelisi lähtealuseid, et „marksistlik-leninlikust klassiideoloogilisest tegelikkusest edasi liikuda uude tsivilisatsioonilis-kultuurilisse ja geopoliitilisse tegelikkusesse“. See tähendas eelkõige seda, et teoreetilises lähenemises riigikaitse ettevalmistamisele tuli arvestada Venemaa geopoliitilise positsiooniga Euroopa ja Aasia tsivilisatsiooni piiril ning seega ka eurasiaanluse, vene sõjateooria ja rahvusliku patriotismiga (Šahhov, 1996, lk 45)¹².

Uute lähtealuste leiutamisel oli vaja mitte ainult loobuda marksistlik-leninlikust teooriast, vaid ka võtta sellest teatud põhimõtted ning täiendada neid mõningate ideedega Tsaari-Venemaa ajast ja esimese laine vene emigratsiooni kultuurilisest ja poliitilisest pärandist. Seda ajendas ka vastuseis Venemaa läänestumisele ja nn oma tee või vene idee rõhutamine. See ei tähendanud Lääne sõjakogemuste eiramist, vaid neist õppimist. Küsimus rahvusliku ja sõjalise ideoloogia vajalikkusest sai väga oluliseks arutelus Venemaa relvajõudude reformi ja sõjateaduse arengusuundade üle. 2000. aastate alguseks oli debatis jõutud muu hulgas seisukohale, et ideoloogia peaks olema Venemaa sõjaväelaste kasvatuses kesksel kohal. Arvestades pluralismi, mis kaasnes 1990. aastatel ühiskonna ja riigi demokratiseerimisega, loobus Vene riik (k.a Vene relvajõud) esialgu täielikult ideoloogiast. Venemaa presidendi Boriss Jeltsini reformide ja riigi sotsiaalmajandusliku allakäigu taustal tekkis sõjaväes vaimne vaakum, mis põhjustas sõjaväelastes väsimust ja pani nad mõtlema tuleviku üle. Selle tagajärjel kujunes Vene armees välja teoreetiline seisukoht, mille järgi oli endiselt vaja välja töötada rahvuslik ideoloogia, nn uus vene idee, et sõjaväelased oleksid võitlusvaimu poolest sõjaks ette valmistatud. See ideoloogia pidi pakkuma alust sõjalisele kasvatusel ja sulandama sõdurid ühtsemaks organisatsiooniks. Seda ideoloogiat mõisteti riigi poliitika teoreetilise baasina, sisuliselt oli tegu ideoloogiliste, poliitiliste, moraalsete, majanduslike ja usuliste väärtuste süsteemiga, mida pidi jagama suurem osa ühiskonnast (Zelenkov, 2001).

Vene sõjaväe juhid uskusid, et pärast reformi tugevdab ideoloogia uusi Vene relvajõude, kasvatab sõdurite võitlusvaimu ja täidab vaimse tühimiku, mis oli Nõukogude Liidu kokkuvarisemise järel tekkinud nii Vene armees kui ka üldiselt kogu riigis. Ideoloogia pidi lähtuma rahva mentaliteedist ja võtma arvesse mitmeid olulisi tegureid, sealhulgas vene rahvuslikke väärtusi ja huve, rahvusriigi enesekuvandit, patriotismi, religioosseid väärtusi, vene

¹² Patriotismi kohta vt Bõkov, 2010; eurasiaanluse kohta vt Savitski, 1931.

keelt ning arusaama, et Venemaa on olnud ja on praegugi deržaava (Zelenkov, 2001).

Sõjaideoloogia pidi muu hulgas tuginema Vene armee „kuulsale minevikule“, vastandudes Läänele läbi sõjaajaloo, mis hõlmab näiteks 1242. aasta Jäälahingut¹³, Kulikovo lahingut 1380. aastal, Liivi sõda (1558–1583), Vene-Poola sõda (1609–1618)¹⁴, Borodino lahingut 1812. aastal Isamaasõjas, Krimmi sõda (1853–1856), Suurt Isamaasõda (1941–1945)¹⁵ ja muid relvakonflikte.¹⁶ Seega võib järeldada, et just (sõja)ajalugu pidi saama ideoloogiliste komponentide sidusaks elemendiks. Vene rahvuslikke väärtusi ja huve ei tuletatud ainult geopoliitikast, vaid ka ajaloolisest kogemusest. Patriotism pidi põhinema ideologiseeritud ajaloolistel narratiividel.

Arutelu jätkus ka järgnenud aastatel. 2004. aastal põhjendas kindralmajor Stepan Tjuškevitš Venemaa sõjaideoloogia vajalikkust sellega, et niisuguse ideoloogia peamine ülesanne on ühendada rahvas, relvajõud ja riigi poliitiline juhtkond (nn Clausewitzi kolmainsus) riigikaitseks ja sõjapidamiseks. Sõjaline ideoloogia kui ideede ja vaadete süsteem pidi õigustama ühelt poolt relvajõudude moodustamist konkreetsel ajahetkel välja kujunenud geopoliitilises olukorras ning teiselt poolt jõu kasutamist relvakonfliktis, s.t riigipoolset sõjapidamist. Kindralmajori arvates pidi sõjaideoloogia muu hulgas põhinema sõjaajaloolistel kogemustel, eriti just Suurel Isamaasõjal (Tjuškevitš, 2004).

Aruteluga Venemaa sõjalise ideoloogia vajalikkuse üle liitus 2004. aastal õhujõudude kindrallleitnant professor Vladimir Serebrjannikov, kes toetas nii

¹³ Tuntud ka kui Peipsi järve lahing, mis toimus 5. aprillil 1242.

¹⁴ Ajalooliste sündmuste ja narratiivide instrumentaliseerimist näitlikustab tõsiasi, et Venemaal kehtestati rahvusliku ühtsuse päev, millega mälestatakse Moskva vabastamist Poola vallutajatest 1612. aastal. Seda sündmust kasutatakse eelkõige Venemaa siseauditooriumi ideoloogiliseks ja propagandistlikuks mõjutamiseks.

¹⁵ Vene sõjaajaloo narratiivis eristatakse Saksa-Nõukogude vahelist sõjategevust 1941.–1945. aastal Teisest maailmasõjast. Kui Lääne ajaloo historiograafias on tegemist Teise maailmasõja idarindega, siis Venemaal Suure Isamaasõjaga. Esimest korda kasutas seda nimetust Jossif Stalin 3. juulil 1941 peetud kõnes (Stalin, 1946, lk 13–14) ja seda tiražeeris nõukogude ajaleht Pravda. Seda terminit tarvitati ideoloogilise mobiliseerimise vahendina, et ühendada nõukogude ühiskond, anda sõjale suur patriootiline tähendus ning lisada see riigi iseseisvuse eest võitlemise ajaloolise traditsiooni. Selle terminiga viidatakse teadlikult 1812. aasta Isamaasõjale ning see on leidnud laialdast ideoloogilist kasutust tänapäeva Venemaal (Tšubarjan, 2010, lk 18–21).

¹⁶ Vene tsivilisatsiooni vastasseisu teoorias võib ära tunda Nikolai Danilevski filosoofilisi ideid (vt Danilevski, 2013).

Tjuškevitši kui ka teiste varem sõna võtnud autorite seisukohti. Analüüsinud Venemaa lähiajalugu ning USA strateegilisi dokumente ja sõjalisi kogemusi, jõudis ta sarnaselt Tjuškevitšiga järeldusele, et Venemaa vajab ühtset sõjalist ideoloogiat, et paremini integreerida valitsust, sõjaväge ja rahvast hõlmavat Clausewitzi kolmainust. Serebrjannikov leidis, et sõjaline ideoloogia on seisukohtade, ideede ja normide süsteem, mis väljendab riigi suhtumist sõja ja rahu, relvastatud vägivalda, relvajõudude ning riikliku ja ülemaailmse julgeoleku probleemidesse. Sõjaideoloogia pidi väljenduma mitte ainult doktriinis, põhiseaduses, kontseptsioonides, reeglites ja riigimeeste kõnedes, vaid ka sõjaväe kasvatustöös ja väljaõppes (Serebrjannikov, 2004, lk 2–3).

On märkimisväärne, et Serebrjannikovi hinnangul kuulus sõjaline ideoloogia riiklike ning sõjaliste sümbolite arsenalis koos näiteks hümnid ja laiemalt sõjaväemuusika, vapi, sõjaliste eraldusmärkide, väeüksuste lahingulippude, teenetemärkide, sõjaväevormi eripärade ja muuga. Samuti pidas ta sõjalist ideoloogiat sõjaväe ideoloogiaks. Serebrjannikovi arvates väljendasid sümbolid kollektiivset kuuluvust ühiskondlik-poliitiliste väärtuste ja sõjaväelise elu normide süsteemi. Sõjaideoloogiat pidid tema hinnangul tugevdama muu hulgas teoreetilised kontseptsioonid, kirjandus ja kunst (Serebrjannikov, 2004, lk 3)¹⁷.

Serebrjannikovi väitel olid Venemaal kõik nimetatud atribuudid olemas, kuid puudus tegelik, toimiv sõjaideoloogia, mis neid ühendaks. Nagu paljud Venemaa sõjateoreetikud, kirjeldas ta 1990ndaid Nõukogude Liidu lagunemise järgsete kriisiaastatena, sest mindi üle ühelt režiimilt teisele. Tema arvates oli selle perioodi (sõjaline) ideoloogia Venemaa riigi ning armee ajaloos mittesüsteemne sümbioos vanadest ja uutest, revolutsioonilistest ja konservatiivsetest, rahvuslikest ja välismaistest ideedest. Seetõttu kujutas sõjaline ideoloogia sel ajal endast nõrgalt seotud sõjalis-ideoloogiliste kontseptsioonide segu. See sisaldas üksteist välistavaid liberaalseid ja konservatiivseid ideid, modernsest USA-st, Tsaari-Venemaalt ja Nõukogude Liidust laenatud ideoloogilisi konstruktsioone, õigeusu kiriku seisukohti ning arusaamu, mida olid pooldanud valgete hulka kuulunud vene emigrandid (Serebrjannikov, 2004, lk 5).

¹⁷ Sarnaseid seisukohti pooldas J. F. C. Fuller, kes arendas edasi Arnold Toynbee ja Herbert Spenceri argumente inimloomuse ja vägivalda kohta. Fuller juhtis tähelepanu inimese instinktiivsele loomusele ja erinevatele impulssidele, mis ajendavad inimest tegutsema. Ta jagas ümbritseva keskkonna siseringiks (ingl *in-group*) ja sellest väljapoole jäänuteks (ingl *out-group*), mis võimaldab sõduril vallandada sõjas oma viha kõigi vastu, kes ei kuulu tema hõimu, rühma, partei või rahva hulka (vt Fuller, 1964, lk 34–36, 38–43).

Tuleb öelda, et vene sõjateoreetikute arvates pidi Venemaa sõjaideoloogia konstrueerimisel arvestama USA kogemust, aga selles tuli lähtuda eelkõige Venemaa riiklikest huvidest. Uus sõjaline ideoloogia pidi pakkuma ühtset lähenemisviisi riigikaitsele Venemaa ühiskonna pluralistlikes tingimustes, ühendades riigi, armee ja rahva sõjaliste eesmärkide saavutamiseks. Demokraatlikus riigis ja ühiskonnas võib tunduda, et seda on raske saavutada, sest selline lähenemine eeldaks ühiskonna huvide allutamist sõjaväele ja pluralismi asemel üksmeelt. Seda on aga võimalik saavutada ühiselt loodud riigi- ja sõjaideoloogia levitamisega propaganda kaudu. Sellega seoses võib meenutada USA politoloogi Samuel P. Huntingtoni väidet, et sõjavägi on hierarhiline bürokraatlik organisatsioon (siinkohal järgis ta Max Weberi käsitlust, vt Weber, 2002, lk 97–98), mille toimimist hõlbustab autoritaarne või totalitaarne riigikord ja ühiskonnakorraldus (Huntington, 2013, lk 92–93).

Tundub, et Venemaa sõjateoreetikute mõtted on rakendunud praktikasse Vladimir Putini algatatud protsesside tulemusena, et tugevdada Venemaa riiki ja ühiskonda autoritaarsete põhimõtete alusel.

Tuginedes Lääne sõjateooriale, eriti Clausewitzile, eristas Serebrjannikov (2004, lk 9) sõjalise ideoloogia kolme strateegilist ülesannet järgmiselt:

- ühendada oma riigis võim, armee ja rahvas;
- purustada vastase nn Clausewitz'i kolmainsus;
- saada maailma avalik arvamus enda poolele.

Järelikult ei arvatud, et sõjalisel ideoloogial on ainult strateegiline funktsioon, vaid ka selline mõju, mis on suunatud nii oma rahva kui ka vaenlase vastu. Kui ideoloogia ning poliitika pidid ühendama oma riigis valitsuse, sõjaväe ning rahva, et ühtne tugev sõjavägi suudaks tagada strateegilise edu, siis vaenlase purustamiseks tuli see kolmainsus ideoloogia abil lõhkuda. Selleks pidi süsteemne propaganda õõnestama vaenulikus riigis rahva ja armee usaldust võimu vastu, ergutama sisemisi vastuolusid, nõrgestama moraali, kaitsetaht ja võidu usku, veenma vastaspoolt Venemaa üleolekus ning sundima teda lõpetama relvastatud vastupanu.

Ideoloogiline võit lisab Serebrjannikovi sõnul sõjalisele ja poliitilisele võidule kindlus- ja jätkuvustunde, samas kui ideoloogiline lüüasaamine võib osutuda ebameeldivaks ja ohtlikuks isegi sõjalise edu korral, sest sellisel juhul võib võitlust pidada lõputuks (nagu see oli näiteks Iraagi või Afganistani sõjas). Ideoloogiline lüüasaamine on sõjalisest, poliitilisest ning majanduslikust lüüasaamisest raskem ja pikaajalisem, sest rahva usaldust hüljatud ideoloogia vastu on palju raskem taastada kui majandust või poliitilist olukorda.

Seetõttu võib ideoloogilist tegurit pidada otsustavaks strateegiliste eesmärkide saavutamisel tuleviku sõjapidamises, kuna sõjalistel operatsioonidel saab siis olema ainult toetav roll. Otsustavaks jõuks lahingus on ja jääb moodsalt relvastatud inimene, mistõttu ei saa alahinnata sõduri meelsust, mida kujundab ideoloogia (Serebrjannikov, 2004, lk 11). Ideoloogia annab samuti infosõjale sisu ja moodustab selle tuuma (Shiraev & Mölder, 2020; Ventsel *et al.*, 2021). See on väga oluline, sest üks sõja strateegilisi eesmärke on suruda oma tahe vaenlasele peale, kusjuures Sun Zi ajastul peeti ülimaks võiduks just lahinguta võitu¹⁸.

Veel 1991. aastal kirjutas kindral Mahmut Garejev, et Venemaa Föderatsiooni relvajõudude jaoks vajaliku ideoloogia väljatöötamisel tuleb lähtuda filosoofilistest alustest (sh Nikolai Berdjajevist (1946) ja Vene valgete ideoloogist Ivan Iljinist¹⁹), aga mingil määral ka marksistlikust dialektikast. Garejevi arvates ei olnud mõtet marksistlikku lähenemist sõjateadusest täielikult välja juurida. Marksismi dogmadest tuli loobuda, kuid marksistlik dialektika pidi rikastuma vene filosoofide ja ajaloolaste teoreetiliste töekspidamiste arvel. Garejev mainis lisaks Berdjajevile ja Iljinile eri ajastutel tegutsenud ajaloolasi: Lev Gumiljovi, Nikolai Karamzini, Vassili Kljutševskit ja Sergei Solovjovi (Garejev, 2008, lk 9). Nende teaduslikest töödest valis Garejev peamiselt ideid, mis olid seotud Venemaa unikaalse arenguteega ja mingil määral ka Läänest eristumise või isegi Läänele vastandumisega. Selle laia filosoofilise baasi eesmärk oli ilmselt saada loodavale uuele ideoloogiale Venemaa ühiskonna laiem toetus.

3. Infosõda

Juba 2003. aastal nägid mõned vene autorid ette, et psühholoogilistel infooperatsioonidel saab olema oluline roll tuleviku sõja olemuse määramisel (Garejev, 2003)²⁰. Peeti vajalikuks massimeedia kaudu informatsiooniliselt mõjutada vaenuliku riigi elanikke, et toda riiki õõnestada ning ühiskond

¹⁸ Sun Zi (544–496 eKr) oli Hiina väejuht, strateeg ja filosoof.

¹⁹ Ivan Iljin (1883–1954) oli slavofiilidele lähedane vene filosoof, kellest sai emigratsioonis valgete ideoloog. Ta tegutses aktiivselt kommunismi vastu ja oli tuntud ka oma paremäärmuslike vaadete poolest (vt nt Iljin, 1928, 1933).

²⁰ Garejev jõudis toona järeldusele, et moodsas sõjapidamises on kogu relvastatud võitlus põimunud infosõjaga.

halvata. Infosõja pidamiseks tuli kehtestada kontroll oma riigi meedia üle, mis hilisematel aastatel Putini juhtimisel enamjaolt saavutati. Välisriikides asuvate sihtrühmade psühholoogiline mõjutamine info abil on osa sõda ette valmistavast etapist, millele peavad järgnema relvajõudude sõjalised operatsioonid. Koos majandus-, luure- ning õhu- ja kosmoseoperatsioonidega peaksid psühholoogilised infooperatsioonid ettevalmistavas faasis mõjutama vastast sellisel määral, et sõja strateegilised eesmärgid saavutatakse juba enne sõjaliste operatsioonide alustamist (Bogdanov, 2003). 2022. aasta veebruaris oli näha, et Venemaa armee selline lähenemine ebaõnnestus, majandus-, luure- ja psühholoogiliste infooperatsioonide mõju sõja ettevalmistavas faasis oli üle hinnatud, mistõttu ei suudetud sihtrühma seas (peamiselt Ukrainas) saavutada oodatud mõju.

2000. aastate alguses pidasid Venemaa sõjateoreetikud infosõda²¹ tuleviku sõja oluliseks komponendiks (Garejev, 2003). Nad nimetasid selle eesmärgiks vaenlase riigi, ühiskonna ja üksikisikute julgeoleku aluste õõnestamist ning sõjalises vallas täieliku informatsioonilise üleoleku saavutamist vaenlase üle. See tuli saavutada eelkõige mittesõjaliste meetmete abil, isegi rahuajal (Kazarin, 2002, lk 17–18). Võib väita, et infosõjaoperatsioonid hõlmavad ka vaenlase riigi õõnestamist minevikusündmuste või ajaloo süstemaatilise (väär)tõlgendamise kaudu.

Vene sõjateoreetilise mõtte areng näitab – ja seda kinnitab ka kindral Valeri Gerassimovi tuntud artikkel (2013)²² –, et kui venelased olid näinud Lääne mõju tulemusel Nõukogude Liidu ja Jugoslaavia lagunemist, värvilist revolutsiooni Ukrainas ja Gruusias, Araabia kevadega seotud sündmusi Liibüas, Egiptuses ja teistes riikides, hakkasid nad mõtlema mittesõjaliste vahendite kasutamisele, et saavutada oma sõjalisi eesmärgi. Kindral Gerassimov rõhutas mittesõjaliste meetmete ja vahendite rolli, sh informatsioonilist vastasseisu:

²¹ Venemaa arusaama infosõjast on selgitanud Keir Giles (2016). Ta rõhutab, et Venemaa arvates ei piirdu infosõda sõjaeelse tegevusega ega ka konflikti algfaasiga, kui enne sõjategevuse algust kogutakse lahinguruumi kohta infot. See tähendab hoopiski pidevat tegevust, mis ei sõltu sellest, millistes suhetes vastasega ollakse (erinevalt teistest vastasseisu vormidest ja meetoditest ollakse rahuajal pidevalt informatsioonilises vastasseisus). Kindralstaabi sõjaväeakadeemia infoturbe põhiterminite sõnastikus on *infosõja* (вн *информационная война*) kirjes selgesti eristatud Venemaa määratlust (mis on lai ega piirdu sõjaajaga) ja Lääne määratlust (mis hõlmab sõjaeelseid piiratud taktikalisi infooperatsioone). Infosõda käib Venemaa arvates pidevalt kaasas riigi uudiste ja päevakajaliste sündmuste kajastamisega (Giles, 2016, lk 4).

²² Nn Gerassimovi doktriini kohta vt nt Galeotti 2018a, 2018b; Sazonov & Sägi, 2022.

Ja sõja reeglid ise on oluliselt muutunud. On kasvanud mittesõjaliste meetodite roll poliitiliste ja strateegiliste eesmärkide saavutamisel, mis paljude juhtumite puhul on tõhususes oluliselt ületanud relvade jõudu. Vastasseisus kasutatavate meetodite rõhuasetus nihkub poliitiliste, majanduslike, informatsiooniliste, humanitaarsete ja teiste mittesõjaliste meetodite poole, mida realiseeritakse rahva protesteerimispotentsiaali kaasamisega. Kõike seda täiendatakse varjatud sõjaliste meetmetega, sh informatsioonilise mõjutustegevuse ja erioperatsioonide toega. Avalikult kasutatakse jõudu sageli rahuvalve²³ ja kriisireguleerimise ettekäändel ainult mingil etapil, enamjaolt konfliktis lõpliku edu saavutamiseks.²⁴

Vene sõjateoreetikud on Lääne tsivilisatsiooni sõjalisele kogemusele tuginedes märkinud, et infosõja eesmärk on suruda vaenlasele peale oma väärtused. Lisaks surutakse infosõja abil müütide levitamise kaudu vaenlasele peale oma hinnangud oleviku ja mineviku kohta. Tõe ja vale vahelist piiri hägustatakse, külvatakse kahtlusi ja demoraliseeritakse sihtriigi elanikkonda. Vene teoreetikute sõnul peaksid infosõja sõnumid ja narratiivid sisaldama retoorikat USA vastu, seadma kahtluse alla demokraatia väärtused ja näitama Venemaa arengu erilist teed²⁵ (vn *особый путь*) alternatiivina riigi ja ühiskonna demokraatlikule arengule Lääne mudeli järgi. Seejuures tuleb rõhutada Vene armee kollektiivse võitlusvaimu tähtsust ning vajadust seda sihipäraselt kasvatada patriotismi ja Lääne tsivilisatsiooniga vastandumise kaudu (Tšeban, 2003).

Samal ajal väidab üks ajakirja Vojennaja Mõsl autoritest, et Venemaa tegevus infosõjas on oma olemuselt kaitsev, sest Venemaa on Lääne intensiivse kultuurilis-informatsioonilise rünnaku all. See rünnak on väidetavalt suunatud intellektuaalide ning noorte vastu, kelle hoiakuid ja mõtteviisi mõjutatakse audio- ja videotoodangu kaudu. Väidetavalt on lääneriigid käivitanud tugevad infovood, et psühholoogiliselt mõjutada Venemaa elanikke ning manipuleerida ühiskonna mõttemaailmaga. Seda tehakse selleks, et rebida Venemaa eliit ja noored eemale oma rahvuslikest juurtest, patriotismist ja traditsioonilistest väärtustest ning arendada neis huvi Lääne demokraatia, poliitilise vabaduse ja heaolu vastu (Avanessova, 2006).

²³ Siinkohal peetakse silmas eelkõige erinevate osapoolte vahelist psühholoogilist ja informatsioonilist sõda, milleks kasutatakse massikommunikatsioonivahendeid (lisaks erioperaatortele). Venekeelse mõiste *информационное противоборство*, mida Venemaa ametlikult kasutab, sõnasõnaline tõlge on 'informatsiooniline vastuvõitlemine'.

²⁴ Vene keelest tõlkinud Vladimir Sazonov ja Jaanus Sägi (2022, lk 136–137).

²⁵ Seda terminit kasutatakse Venemaal sageli propagandistlike eesmärkidel, vt nt Ševtšenko, 2022.

Mitmed vene sõjateoreetikud pöörasid tähelepanu informatsioonilise mõjutustegevuse rollile, eriti tegi seda Garejev, kes oli tähtsa venekeelse teadusajakirja Informatsionnoje Voino teadusnõukogu esimees ja rõhutas pidevalt info osatähtsust moodsas sõjapidamises. Ta kinnitas 2003. aastal, et „kaudsed tegevused, mis on seotud vastase poliitilise, majandusliku ja (võitlustahte) psühholoogilise mõjutamisega, valeinfo meetmetega ja sise-mise õõnestamisega, on alati mänginud suurt rolli“, ning järeldas, et tänapäevases sõjapidamises on kogu relvastatud võitlus põimunud infosõjaga (Garejev, 2003). Garejev on sageli väitnud, et tänapäeval tuleb sõda pidada mitte ainult sõjaliste vahenditega, vaid ka küberneetiliste, info- ja muude vahenditega (Nersisjan, 2015). Kaks aastat pärast Gerassimovi artikli avaldamist 2013. aastal tuli Garejev välja mõttega, et oluline on arendada uusi vahendeid, mis on seotud pehme jõuga²⁶ – see tähendab, et sõda tuleks pidada mitte ainult sõjaliste, vaid ka küberneetiliste, informatsiooniliste jt vahenditega (Garejev, 2015).

Garejevi sõnul on mõttekas alustada sõda suurte majanduslike sanktsioonide, infooperatsioonide ja muude mittesõjaliste vahenditega (Garejev, 2015). Nagu näha, rakendati neid põhimõtteid praktikas Venemaa hübriidmeetmetes Ukraina vastu 2014. aastal nii Krimmis, mille Venemaa okupeeris ja annekteeris, Ida-Ukraina aladel kui ka alates 24. veebruarist 2022 Ukraina vastu algatatud laiaulatuslikus sõjas.

On väga tõenäoline, et kindral Gerassimovi seisukohti tulevase Vene-Ukraina sõja olemuse kohta on mõjutanud tuntud sõjateoreetik kindralmajor Vladimir Sliptšenko, kes kirjutas oma karjääri lõpus mittekontaktsest sõjakunstist ja infomõjutustegevusest. Ta pidas sõda keeruliseks sotsiaalpoliitiliseks nähtuseks, mis hõlmab erinevaid konflikti vorme. Lisaks sõjapidamise sõjalistele, poliitilistele, diplomaatilistele, informatsioonilistele ning majanduslikele vormidele rõhutas Sliptšenko võrdselt ideoloogilise sõjapidamise tähtsust (Sliptšenko, 2002, lk 11, 209). Sarnaselt Martin van Creveldiga (1991) nägi Sliptšenko ette nn kontaktsõdade leviku vähenemist 21. sajandil, kusjuures konfliktid võtavad tulevikus üha enam politseioperatsioonide kuju (Sliptšenko, 2002, lk 26). Nagu Creveld mõjutas Läänt, mõjutas Sliptšenko arusaam tuleviku sõjapidamisest Venemaad keskendumas sõjalises ettevalmistuses sõja eesmärkide saavutamiseks üha enam mittesõjalistele (sh ideoloogilistele) meetmetele. See võis viia Venemaa kindralstaabi valearvestuseni

²⁶ Mõiste *pehme võim* (ingl *soft power*) kohta vt Oxford English Dictionary (*s.a.*); Nye, 2021.

Ukrainas, kus sõda võttis kontaktsõja kuju, kuna mittesõjaliste meetmete rakendamine ei andnud oodatud tulemusi.

4. Armeekindral Mahmut Garejevi sõjaajaloo käsitus

Kindral Garejevi määratluse kohaselt on sõjaajalugu sõjateaduse oluline komponent, mis rikastab sõjateadust mineviku analüüsi kaudu ja aitab avastada sõjateaduse seaduspärasid (Garejev, 2008, lk 15). Garejev mõistis seda väga selgelt ja osutas probleemile, et 2000. aastate alguseks oli Venemaa sõjakoolides ja -akadeemias sõjaajaloo õpetamise kvaliteet halvenenud ja maht drastiliselt vähenenud. Ta pidas vajalikuks mahu suurendamist ja kvaliteedi parandamist, kusjuures sellise reformi jaoks tuli taastada sõja ja sõjakunsti ajalooa tegelevad teaduskonnad ning sõjamuuseumid (Garejev, lk 62). Lisaks oma panusele sõjateadusse ja doktriiniarendusse on sõjaajalool oluline roll Venemaa Föderatsiooni relvajõudude personali koolitamises ja üldisemalt võetuna ka ideoloogias.

Laias laastus võib Garejevi ideid sõjaajaloo kohta rühmitada järgmiselt:

- kontseptuaalsed arusaamad sellest, millised võivad olla sõjaajaloo praktilised väljundid (need arusaamad põhinevad muu hulgas filosoofilistel alustel);
- üldine suhtumine nõukogude minevikku;
- Stalini roll (sõja)ajaloos;
- Nõukogude Liidu roll Teises maailmasõjas;
- narratiiv Suure Isamaasõja võidust ja võitlusest nn ajaloo võltsijate vastu.

Venemaa ajalugu käsitledes mõistis Garejev hukka ajaloolaste nõukogude perioodi vastase kriitika, mis levis glasnosti ajal 1980ndate teises pooles ja pärast Nõukogude Liidu lagunemist 1991. aastal. Garejev väitis, et nõukogude aega ei ole õige täielikult maha kanda, sest toona ei olnud kõik halb. Negatiivsed hinnangud nõukogude minevikule olid tekitanud vaimse vaakumi, mis tuli Garejevi arvates asendada uue rahvusliku ideoloogiaga (Garejev, 2008, lk 17). Järelikult võib väita, et Garejev jagas eelnimetatud vene sõjateoreetikute arvamust, et rahvuslik ja sõjaline ideoloogia on vajalik.

On märkimisväärne, et Garejev käsitles sõjaajaloo tähendust ja funktsiooni palju laiemalt, kui seda tehakse sõjateaduses. Ta pidas eriti tähtsaks Suure Isamaasõja (1941–1945) võitudest jutustamist, et noori isamaaliselt kasvata. Vastav õpetus pidi algama juba koolis, et valmistada noori ideoloogiliselt

ette kutseliseks tööks. Sõjaajaloo kaudu pidid noored ära õppima Venemaa sõjalised väärtused, saama selgeks, et nende rahva ja relvajõudude minevik on kangelaslik, ning mõistma, et Venemaa sõjaajaloo ja eriti Suure Isamaasõja võltsimisega tuleb võidelda. Patriotlike ajalooõpikute, ajalooraamatute ja mängufilmide abil tuli sõjaajaloo narratiive tugevdada. Õpikud, uurimused, raamatud, mängufilmid ja muud teosed, mis ei vastanud patriootilisele ajalookäsitlusele või olid selle suhtes kriitilised, tuli Garejevi arvates hukka mõista, sest need olid patriotismile, rahva moraalile ja sõduritele kahjulikud. Sõjaajalugu ei tulnud sõjakoolides ja -akadeemiates õpetada ja arutada siiski mitte propaganda eesmärgil, vaid selleks, et sõjalistele küsimustele lähenetaks kriitiliselt, mis parandaks sõjaväelise hariduse kvaliteeti (Garejev, 2008, lk 21–22).

Näiteks Suure Isamaasõja puhul, mida Garejev pidas Venemaa sõjaajaloo tähtsaimaks sündmuseks, ei tohiks kõiki asju esitada ainult positiivselt, sest muidu poleks võimalik sellest kogemusest õppida (Garejev, 2008, lk 75–77). See väide kehtis aga ainult sõjaajaloo „tehnilise“ käsitlemise puhul, s.t üksnes sõjalise strateegia, operatsioonide elluviimise ja taktikaliste küsimuste õppimisel ning üksnes Venemaa relvajõududes. Garejev esitas kokkuvõtlikult oma arusaama sõjaajaloo teaduslikust ja ideoloogilisest tähtsusest ning kasutas seda tehes näitena Suure Isamaasõja ajalugu: 1945. aasta võit oli ülim saavutus, kuid siiski tuli mõista sõja õppetunde (Garejev, lk 73–74). Garejev kaitses võidu narratiivi, sest tema arvates oli võit tõepoolest suur; Nõukogude Liidu võitlus fašismi ja militarismi vastu ning teiste rahvaste vabastamine töid Vene relvadele au ja hiilgust. Garejev ei näinud probleemi selles, et Nõukogude Liit oli ise totalitaarne ja militaristlik riik. Ta väitis, et Venemaa ei peaks tundma piinlikkust ega häbi oma nõukogude mineviku pärast ega peaks sarnaselt sakslastega kahetsema ja kogu maailma ees kollektiivselt oma ajaloo pärast vabandama (Garejev, lk 79).²⁷

Nõukogude ajaloost rääkides leidis Garejev, et enamlaste võimuletulek 1917. aasta oktoobris oli tõeline revolutsioon ja selle mõju Venemaale pigem positiivne. Bolševikud vabastasid töölised ja talupojad ekspluateerimisest, andsid neile vabaduse ja palju hüvesid ning revolutsioon soodustas Venemaa moderniseerimist. Garejev kasutas oma seisukoha põhjendamiseks ka väidet, et paljud Venemaa valgete juhid loobusid juba 1920. aastatel võitlusest ja toetasid Nõukogude Liitu Teise maailmasõja ajal (Garejev, 2008, lk 30). Lisaks väitis ta, et Vene kodusõja ajal olid punased need, kes kaitsesid Venemaa

²⁷ Garejevi võidu narratiivi tõlgenduse kohta vt nt Garejev, 2014, lk 30–34.

territoriaalset terviklikkust, samas kui valged, hoolimata oma loosungist, mille järgi nad võitlesid „suure, ühtse ja jagamatu Venemaa eest“, pooldasid hoopiski Venemaa jagamist välisvaenlaste vahel (Garejev, lk 70–71).

Tegelikult võib Garejevi seisukohtades näha jälgi natsionaalbolševistlikest arusaamadest, kusjuures seegi mõttevool kasvas välja valgete vene emigrantide veendumustest. Osaliselt jagab natsionaalbolševistlikke seisukohti ka tuntud kaasaegne vene filosoof Aleksandr Dugin (2004, 2009, 2014), aga erinevalt natsionaalbolševikest pidas Garejev siiski oluliseks, et sõjaajaloos kui teaduses loobutaks „kindlalt ja ilma kahetsuseta“ stalinismist (Garejev, 2008, lk 38). Samas käsitles Garejev Stalinit ka positiivselt: Stalin ei olnud oma riigi vaenlane ja tegi otsuseid riigi hüvanguks. Garejevi sõnul oli Stalini tugevaks küljeks muu hulgas see, et ta tundis hästi poliitikat, s.t oskas sõjalise strateegia allutada poliitikale ning lõimis strateegia oskuslikult poliitika ja majandusega. Stalini puhul tuli aga Garejevi arvates negatiivseks pidada dogmaatilisust, usaldamatust, soovi kontrollida kõiki ja kõike, juhtimise tsentraliseerimist, ründava tegevuse puuduste ülehindamist ja massilisi repressioone (Garejev, lk 105–106). Lõppkokkuvõttes suutis Stalin Garejevi hinnangul siiski mobiliseerida riigi ja rahva otsustavaks võiduks Suures Isamaasõjas ning see kaalus üles diktaatori puudused (Garejev, lk 62). Siinkohal võib tõmmata paralleele Venemaal kirjutatava „ühise ajalooõpikuga“, milles rõhutatakse, et Stalin oli oma aja kohta „tõhus juht“ (Сталин – великий менеджер, или учебник истории МГУ, 2010). Kui viia see kokku Garejevi ja teiste vene sõjandus-ekspertide seisukohtadega, nagu eespool kirjeldatud, võib väita, et Venemaa ajaloo ühine tõlgendamine ja käsitlemine isamaalises vaimus teenib noorte harimises sõjalist eesmärki: see tugevdab ühiskonna ideoloogilist alust ja tekitab vihkamist välisvaenlase vastu.

5. Suure Isamaasõja tähtsus ja võidu narratiiv

Garejev pidas Suurt Isamaasõda Venemaa sõjaajaloo keskseks sündmuseks, mille puhul oli oluline, et riik ja sõjavägi kehtestaksid Sõjaajaloo Instituudi toel tõlgendamismonopoli, mille mõju pidi levima mitte ainult relvajõududes, vaid ka ühiskonnas. Sõjaajaloo õpetamine ja uurimine pidi ühelt poolt lähtuma objektiivsusest ja kriitikast, et teha vajalikke järeldusi armee arendamiseks. Teisest küljest tuli sõjaajalugu kasutada sõjalis-patriootiliseks kasvatuseks, rõhutades vene sõjakunsti ainulaadsust ja rahvusliku sõjaajaloo kangelaslikkust (Garejev, 2008, lk 57).

2006. aastal pidas Garejev loengu Suure Isamaasõja tähtsusest Venemaa sõjaajaloos. Toetudes omakorda Putini 2001. aasta teesidele, väitis Garejev, et Suure Isamaasõja ajalugu tuleb kindlalt kaitsta ajaloo võltsijate vastu.²⁸ Suure Isamaasõja ajaloo tõlgendamises tõi Garejev välja järgmised problemaatilised küsimused: Molotovi-Ribbentropi pakt ja Nõukogude Liidu roll sõja alustamises; väide, et Saksamaa alustas ennetavalt sõda Nõukogude Liidu vastu (Garejev, 2008, lk 416–447)²⁹; marssal Georgi Žukovi ja teiste sõjaliste juhtide roll; Vene kollaborantide tegevus ja arv; sõjas hukkunute arv ja võidu hind; punaarmeeleaste sooritatud vargused ja vägivald vabastatud aladel; rinnete tähtsus. Garejevi arvates oli idarinne läänerindest tähtsam ning lääneliitlaste roll oli Teises maailmasõjas pigem toetav kui otsustav (Garejev, 2008, lk 73–74). Viimast seisukohta toetavad ka teised autorid ajakirjas Vojennaja Mõsl. Näiteks kirjutas 2003. aastal Sõjaajaloo Instituudi juhtivteadlane Oleg Rahmanin, kes oli 11-kõiteline kogumiku „Teise maailmasõja ajalugu“ kaasautor, et idarinne oli Teises maailmasõjas kõige tähtsam rinne, sest seal saavutati otsustav võit Saksamaa üle (Rahmanin, 2003, lk 47). Sama mõtet kordas polkovnik Aleksandr Orlov, kes töötas samuti Sõjaajaloo Instituudis (Orlov, 2004). Kõik teistsugused arvamused Teise maailmasõja kohta häbimärgistatakse ja neid käsitletakse ajaloo võltsimisena, mille eesmärk on kahjustada Venemaa mainet. Niisuguste võltsijate vastu peetakse ideoloogilist võitlust ajalookirjanduse, massimeedia ja kogu kultuurisfääri kaudu. Garejev oli

²⁸ Garejev on ka esitanud küsimuse, kas Lääne ajaloolased võltsivad ajalugu. Näiteks on ta öelnud: „Meie riigi juhtkond peaks eelkõige tõstatama küsimuse ka teiste riikide poliitikute seas: „Kas see on hea või halb, et me võitsime fašismi Teises maailmasõjas?“ Lisaks tuleks koostada uus mitmekõiteline Suure Isamaasõja ajalugu, mis annaks õpikute autoritele ja teadlastele juhi-seid. Samuti on vaja tõhustada veteranide ja teiste kodanike ühendusi, et nad võtaksid nendes küsimustes õige ja põhimõttelise seisukoha.“ (Velikovski, 2008). Garejev tegeles Suure Isamaasõja ajalooküsimuste ja -probleemidega ning osales aktiivselt mitmetes Venemaal toimunud ajaloo-teemalistes aruteludes, mis keskendusid sõjaajaloo võltsimisele. Tema arvates püüdis Lääne ajaloolaste kogukond vaidlustada Nõukogude Liidu võitu fašismi üle ja see oli osa suurest Lääne-poolsest propagandakampaaniast, mis oli suunatud Venemaa vastu (Garejev, 2008, lk 38).

²⁹ Garejev arutles 2008. a põhjalikult küsimuse üle, kas Nõukogude Liit valmistas ette ennetavat lööki Saksamaa vastu. Ta lükkas enamjaolt tagasi näiteks Viktor Suvorovi ja Mark Solonini esitatud argumendid. Garejev ja teised nn ennetava löögi teesi vastu võidelnud autorid püüdsid tõestada, et Punaarmee ei olnud valmis ei kaitseks ega rünnakuks (seda seisukohta jagab ka David Glantz) ning et nõukogude vägesid koondati massiliselt piiri äärde ainult selleks, et piiri äärde koondatud Saksa vägede agressiooni korral olla valmis vasturünnakuks, kuid mitte mingil juhul Saksamaa vallutamiseks. Nõnda püüti näidata, et Nõukogude Liidul ei olnud agressiivseid plaane oma naabrite vastu. Selles arutelus osalesid ka endised Ida-Saksamaa relvajõudude ohvitserid (vt nt Harms, 2004).

arvamusel, et tekib nn ultraliberaalse ajaloo nihilismi oht, kui diskrediteerida Suure Isamaasõja ajalugu ja näidata Nõukogude Liidu kuritegelikkku olemust. Seepärast astus Garejev ise võitlusesse ajaloo võltsijate vastu. Ta nimetas revisionistideks teiste seas endist GRU ohvitseri Viktor Suvorovit (kelle tegelik nimi on Vladimir Rezun), ajakirjanik Mark Soloninit, vene ajaloolast Boriss Sokolovi ning isegi sõjaajaloolast kolonel David Glantzi, kes on põhjalikult uurinud Suurt Isamaasõda ja tuginenud oma uuringutes ka Venemaa arhiividokumentidele (Garejev, 2008, lk 75–77). Garejevi väitel võis pidada isegi terveid riike (nt Poolat ja Baltimaid) ajaloo revideerijateks (Garejev, 2014, lk 32).

Praegu kasutab vene ajalooteadus ideoloogiat, et minevikusündmusi ideoloogiliselt tõlgendada. Muu hulgas eelistatakse ideologiseeritud, massidele suunatud vene sõjaajaloolistes tekstides akadeemilise lähenemise asemel vastandamist. Selle asemel, et keskenduda ühe konkreetse sündmuse arutamisele ning analüüsile, viidatakse mõnele teisele sündmusele. Lihtsustatult võib seda seletada järgmise kontseptuaalse skeemiga: Molotovi-Ribbentropi pakti vastandatakse 1938. aasta Münchени konverentsile (Balti riikide kontekstis 1939. aasta Saksa-Eesti ja Saksa-Läti mittekallaletungipaktile); Vene kollaborantide tegevust Teises maailmasõjas vastandatakse Lääne kollaborantide omale; sõjas saadud suuri kaotusi õigustatakse suure võidu saavutamise, mille käigus vaenlane peaaegu täielikult hävitati (Garejev, 2008, lk 55)³⁰.

Nagu juba mainitud, tegeles Garejev Venemaa sõjaajaloo, eriti 1990. aastatel Venemaal ilmunud teose „Teise maailmasõja ajalugu“ kriitikaga (Garejev, 2008, lk 40). Ühes 2006. aastal peetud ettekandes tegi Garejev järgmised ettepanekud Suure Isamaasõja ajaloo käsitlemiseks:

- tsentraliseerida sõjaajalooalane töö riigiasutustes ning edendada ajaloolaste, ajakirjanike, kultuuritegelaste ja veteranide organiseerumist;
- moodustada töökomisjon ametliku ajaloo väljatöötamiseks;

³⁰ Võrdluseks võib tuua Oleg Airapetovi sisult tendentsliku raamatu (2020). Selles käsitletakse Molotovi-Ribbentropi pakti Nõukogude Liidu sunnitud poliitilise sammuna, sest lääneliitlased ei olnud suutnud Nõukogude Liiduga kokku leppida ja Stalinil oli vaja võidu saavutamiseks aega. Koostöö lääneliitlastega 1941. aastal oli Airapetovi arvates Münchени konverentsi tõttu mõttetu (vt Airapetov, 2020, lk 499–511). Muu hulgas kordab Airapetov nõukogudeaegset klišeed, et Nõukogude Liit oli ümbritsetud vaenulikest riikidest, kelle hulka kuulusid ka Baltimaad. Ta õigustab nõukogude agressiooni riigi kaitse-eesmärgile viidates, s.t Poola jagamine ning agressioon Balti riikide ja Soome vastu olid vajalikud selleks, et parandada Nõukogude Liidu strateegilist olukorda ning taas ühendada Ukraina ja Valgevene rahvas (Airapetov, lk 561–563). See viimane väide näib olevat otse nõukogude propagandast üle võetud.

- kirjutada uued ajalooõpikud ühise kontseptsiooni järgi ja loobuda kriitilistest õpikutest;
- rahastada ja levitada riigi ning sõjaväe seisukohalt korrektset kirjandust Suure Isamaasõja ja Venemaa ajaloo kohta nii kodu- kui ka välismaal (Garejev, 2008, lk 79–83).

Garejevi programmi punktid peegeldavad suundumust ajalugu ideologiseerida, millega Venemaa riigivõim parasjagu süsteemselt ka tegeleb. Kui Garejevi ettepanekud ellu viia, on neil potentsiaali muuta ajalugu infosõja vahendiks või täpsemalt öeldes ideoloogiliseks relvaks. Selle relva tõhusust näitavad muu hulgas Venemaa hübriidoperatsioonid Krimmi annekteerimise ajal 2014. aastal (Garejev, 2014, lk 34). Garejevi artikli põhjal võib täpsemalt järeldada, et Venemaa oli edukas tänu pehmele jõule: tänu infosõjale ning Krimmi elanike, Ukraina armee ja mereväe ideoloogilisele töötlemisele. Selle tulemusel suutis Venemaa lagundada vastase moraali ja surus maha tema vastupanuvõime. See näib kinnitavat nn Gerassimovi doktriini edukust ja võib olla üks põhjusi, miks otsustati 2022. aastal Ukrainas alustada täiemahulist sõda.

Garejevi ja tema mõttekaaslaste seisukohad (sõja)ajaloo propageerimise vallas langevad suuresti kokku Putini ideedega. Pealegi jagas Garejev ise paljusid Putini tõekspidamisi, näiteks seda, et Nõukogude Liit varises kokku „Lääne partnerite“ kasutatud pehme jõu tõttu ja et see oli 20. sajandi suurim geopoliitiline katastroof (Garejev, 2014, lk 32). Lisaks leiab sarnaseid seisukohti mitmetest Venemaa ametlikku poliitikat toetavate ajaloolaste ning ajakirjanike teostest, mis käsitlevad Teist maailmasõda ja Balti riikide ajalugu (Garejev, lk 30–34).

6. Sõjaajalugu ja patriotism

Nagu eespool selgitati, omistavad vene sõjateoreetikud sõjaajaloole haridusliku funktsiooni. Nende arvates on selle funktsiooni üheks tugisambaks sõjaliste traditsioonide, väeüksuste ajaloo ja sõjaliste sümbolite väärtustamine, säilitamine ja arendamine. Selleks peetakse oluliseks julgustada ohvitsere uurima oma üksuse ajalugu ning kasutada ja pidada isikkoosseisu isamaalises kasvatuses oluliseks lippe ja sõjaväe orkestreid (s.t vastavat sõjaväelist muusikat).

Isamaaline kasvatus peab levima mitte ainult relvajõududes, vaid kogu ühiskonnas ning eelkõige üldhariduskoolides (Golubev, 2007). Golubev

toetus vene emigrantide hulka kuulunud valgekaartlasest sõjaajaloolase Anton Kersnovski tööle ja jõudis järeldusele, et sõjalist kommunikatsiooni tuleb tõhustada ning seda tuleb koos meediaga kasutada avaliku arvamuse suunamiseks, kujundades nende abil positiivset suhtumist relvajõududesse ja sõja eesmärkidesse. Selleks tuli Golubevi hinnangul kasutada ka teatrit, kino, haridusasutusi ja kirikut. Hariduse ja kiriku kaudu tuli luua ja levitada kultuslikku suhtumist kangelastesse, kelle ennastsalgav elu oleks noortele eeskujuks (Golubev, lk 54–56).

Vene sõjateadlane kindralmajor Vladimir Zolotarjov, kes oli Garejeviga üsna sarnasel seisukohal, ei pidanud sõjaajalugu mitte sõjateaduse põhianeks, vaid iseseisvaks, sõjateadusega võrdväärseks distsipliiniks. Zolotarjovi sõnul oli sõjaajalugu tähtis, kuna selle põhjal tehakse kindlaks sõjapidamise seaduspärad ning kuna sellel on täita oma roll maailmavaate kujundamises ja sõjalises kasvatuses. Tema arvates oli Venemaa olnud sõdades moraali poolest alati vaenlasest üle. Ta kinnitas, et Venemaa sõjaline minevik on nii pikk ja mitmekülgne, et sellele võib toetuda ka 2004. aastal Venemaa vaimse tuuma, „rahvusliku idee“ loomisel (Zolotarjov, 2004, lk 28, 36).

Kuigi Zolotarjov pidas sõjaajaloo peamiseks ülesandeks sõjapidamises kehtivate seaduspärade väljaselgitamist, tegi ta kindlaks veel mitu sõjaajaloo funktsiooni – metodoloogilise, ideoloogilise ja kasvatusliku –, millest kaks on seotud sõjalise ideoloogiaga. Sõjaajaloo ideoloogiline funktsioon seisneb muu hulgas selles, et Venemaa peetavast sõjast tuleb kujundada õige arusaam, ning kasvatuslik funktsioon selles, et venelasi tuleb kasvatada isamaalises vaimus ja võitluses vaenlasega tuleb nende moraali tugevdada sõjaliste näidetega. Ka Zolotarjov pidas Suurt Isamaasõda oluliseks teemavaldkonnaks, mis avaldub sõjaajaloo kasvatuslikus funktsioonis (Zolotarjov, 2004, lk 31). Nagu teised vene sõjateoreetikud, käsitles Zolotarjov 1990. aastaid Venemaa ajaloos ülemineku- ja kriisiperioodina. Ta pidas tähtsaks sõjaajaloo uurimise intensiivistamist, et tuua relvajõude ja ühiskonda üksteisele lähemale ühtse terviku moodustamiseks ning võidelda Venemaa sõjaajaloo võltsimise vastu. Zolotarjovi artikkel viib järeldusele, et Venemaa sõjaajaloo narratiivide populariseerimises peavad märkimisväärset rolli täitma kultuur ja meedia (Tjuškevitš, 2004).

Ka teised autorid on pidanud sõjaajalugu oluliseks, et süvendada sõdurites patriotismi. Selle suurendamiseks tuli nende arvates arendada vene rahvuslikku ideoloogiat, luua väärtuspõhine haridussüsteem ja parandada kogu elanikkonna sõjalis-patriootilist kasvatust. Esmatähtsaks ülesandeks peeti vajadust arendada Venemaa sõjalisi traditsioone ning toetada kangelaslikku

ja patriootlikku narratiivi hariduses, kultuuris ja kunstis. Abitegevuste hulka pidid kuuluma kaitseõpetuse sisseviimine koolidesse, üldise sõjaväekohustuse kehtestamine ning propaganda tegemine õigeusu kiriku kaudu. Samas mõisteti selgelt, et propaganda ei mõju, kui sõduril on kõht tühi. Seega tuli koos isamaalise kasvatuse alustamisega pakkuda sõduritele suuremat materiaalet ja sotsiaalset toetust. Loodeti, et see muudab sõjaväeteenistuse atraktiivsemaks. Viimase asjana peeti vajalikuks välja töötada ulatuslik riiklik sõjalis-patriootilise kasvatuse süsteem, mis oli suunatud igas vanuses kodanikele, koolieelikutest eakateni (Kisseljov & Šimanovski, 2005).

Eraldi pakub huvi see, mismoodi vene sõjateoretikud määratlevad riigi sõjalist võimsust (vn *военная мощь*) ja seostavad seda isamaalise kasvatusega. See mõiste tähendab koosvõetult kõiki riigi materiaalseid ja vaimseid vahendeid, võimeid (potentsiaali) ja relvajõude, mida riik saab kasutada riigikaitstes. Seega on ühiskonna moraalil ja poliitilisel seisundil, elanike kaitsetahtel ja sõdurite psühholoogilisel ettevalmistusel täita võrdne roll sõjalise võimsuse erinevate näitajatega, näiteks sõjatööstuse, sõjatehnoloogia, sõjateooria ja muuga. Eriti on rõhutatud inimeste vaimse või hingelise tugevuse tähtsust (Kirillov, 2005). Neid nn pehmeid näitajaid kujundab riigi ideoloogia, mille ühe tugisamba moodustavad (sõja)ajaloolised narratiivid.

Sõjalise võimsuse üle peetud arutelus tunnistati, et inimfaktor on sõjapidamises tähtsam materiaalsest, sest võivad nende riikide relvajõud, milles antakse relvade asemel juhtrolli inimestele.³¹ Pidades silmas Venemaal esinevaid noorte sotsiaalseid, tervise- ning haridusprobleeme, järeldati, et need mõjutavad relvajõudude isikkoosseisu kvaliteeti. Selles arutelus osalejad olid vastu läänestumisele, patsifismile ja liberaalsest maailmavaatest tulevatele individualismile ning seadsid kahtluse alla seisukoha, et materiaalsed väärtused on vaimsetest tähtsamad. Samuti mõistsid nad hukka patriotismi deformatsiooni, mis nende hinnangul iseloomustas Venemaad 1990. aastatel. Sellest lähtuvalt peeti õigeaks lahendada see probleem riigi ja relvajõudude tasandil: tuli luua riiklik sõjaline ideoloogia, parandada Venemaa elanike ja sõjaväe elutingimusi ning süsteemselt süvendada patriotismi. Selleks tuli

³¹ Moraali vastandamine sõjatehnoloogiale on olnud viimase 150 aasta jooksul Venemaal sõjalises mõttes üheks keskseks tähelepanu pälvinud probleemiks. See probleemi püstitus pärineb vene sõjateoretikult ja väejuhilt kindral Mihhail Dragomirovilt, kes omakorda tõlgendas väejuht Aleksandr Suvorovi mõtteid. Nii lähtutigi Vene armees kasvatuslikust printsibiist, mille järgi keskenduti sõduri vaimu tugevusele ja kartmatusele lahingus. Arvestades Venemaa sõjatehnika pidevat mahajäämust Lääne omast, on vene sõjateoorias järjekindlalt peetud tähtsamaks just võitlusvaimu (vt Menning, 1986, lk 83, 86; Judin, 2020, lk 302–303).

asuda tegutsema kolme valdkonna – riigi sotsiaalpoliitika, majanduse ja hariduse – vahendeid ellu rakendades (Kirillov, 2006).

Nõukogude sõjateooria klassik Aleksandr Svetšin ütles 1927. aastal, et ajalugu ei ole „elutu monument, vaid relv olevikus kasutamiseks, võti, mis võimaldab mõistmist“ (tsiteeritud Kippi 1992, lk 35 järgi). Tema mõtet tõlgendati Venemaal 2000. aastatel nii, et iga põlvkond peab maksku mis maksab ise looma endale ajaloo. See tähendab, et oma ajaloolistest juurtest ei tohi loobuda, sest see oleks julgeolekuoht. Venemaa ajalugu ehk ajaloolist narratiivi tuleb hoopiski kaitsta, sest ajalugu on relv ideoloogilises võitluses. Oma narratiivi kaitseks tuleb otsustavalt võidelda ajaloo võltsimise vastu ja seda peavad tegema riiklikud struktuurid, kes peavad välistama Venemaa ajaloo väära tõlgendamise võimaluse. Huvitaval kombel oli Venemaa sõjaajaloo traditsioonide kaitsmine kindral Garejevi jaoks nii oluline, et ta pidas vajalikuks selle kaasamist ühtse sõjalise doktriini loomisesse (Garejev, 2007, lk 8).

Patriotismi tuli sõjaväes kasvatada ajaloo, eriti Suure Isamaasõja toel. Juba enne sõjaväeteenistust tuli tagada kõikehõlmav patriootlik kasvatus, mille eesmärk oli hoida põlvkondlikku järjepidevust ning õpetada eneseohverdust, kollektivismi ja vaenlase vihkamist (Borissenko, 2006). Patriotismist pidi saama oluline alus sotsiaalsele ühtsusele, millest lähtudes oli võimalik välja kujundada rahvuslik idee ning isegi lahendada majanduslikud, sotsiaalpoliitilised, õiguslikud ja muud probleemid (Rahmanin, 2003, lk 53–54).

Kiriku rolli sõjalises kasvatuses ei saa mingil juhul alahinnata. Vene õigeusu kirikut nimetati 2000. aastatel ajakirja Vojennaja Mõsl veergudel tähtsaks institutsiooniks, mille tegevus on suunatud relvajõudude võitlusvaimu hoidmisele. Usulised väärtushinnangud on ajaloo ja traditsioonidega läbi põimunud ning neid peetakse Venemaa hariduses oluliseks. 2007. aastal arutati Venemaal sõjalisi küsimusi käsitlevas ajakirjanduses selle üle, kas luua Vene armees vaimulik teenistus. Selle arutelu käigus rõhutati muu hulgas seisukohta, et ka vaimulikkond (kusjuures mitte ainult õigeusu vaimulikud) peab toetama sõdurite isamaalist kasvatust ja aitama võidelda Vene armees varem levinud distsiplinaarsete kuritarvituste vastu. Vaimulike kasutamine armees oli selgelt seotud ajaloolise traditsiooniga, mis selgitas ka nende praktilist vajalikkust (Golubev, 2007).

7. Kokkuvõte

Pärast Nõukogude Liidu, nõukogude bloki ja süsteemi lagunemist 1991. aastal sattusid Vene riik ja armee sügavasse kriisi. See oli eelkõige vaimne kriis, sest riigikord oli muutunud ning hüljati vana nõukogude ideoloogia, mis oli õigustanud relvajõudude kasutamist. Vene armee kindralid, kes olid suures osas konservatiivsed ja Venemaa demokraatlike muutuste vastu tõrksad, pakkusid alates 1990. aastatest välja uusi ideid, et säilitada Venemaa sõjalist võimsust ja seda teoreetiliselt põhjendada. Ajakirja Vojennaja Mõsl veergudel 1990. ja 2000. aastatel peetud aruteludes jõuti järeldusele, et selleks on vaja rahvuslikku ja sõjalist ideoloogiat. Vene riigi- ja sõjaline ideoloogia pidi põhinema Venemaa „kuulsusrikkal“ (sõja)ajalool ja rahva seas valitseval meelsusel. Muu hulgas pidi ideoloogia tugevdama Vene armee võitlusvaimu ja looma kindla aluse patriotismile. Sõjaideoloogiale seati strateegilised ülesanded: saada maailma avalik arvamus enda poolele, tihedalt kokku liita nn Clausewitzi kolmainsus oma riigis ja purustada seesama kolmainsus vaenlase riigis.

Järelikult võib öelda, et vene teoretikute arvates täidab ideoloogia mõjutustegevuse sisuga. Lisaks ei ole ideoloogia mõeldud ainult oma riigi, vaid ka välisriikide, nende sõjaväe ja ühiskonna mõjutamiseks, kusjuures ideoloogia sisu hõlmab ka (sõja)ajalugu.

Huvitaval kombel olid vene kindralid uue nn vene idee loomisel valmis toetuma nii nõukogudemeelsete kui ka valgete kogemustele ja ideoloogilistele alustele, mis omal ajal üksteist välistasid. Seetõttu võib praeguses Kremli poliitikas näha jälgi eurasiaanlusest ja natsionaalbolševismist, kuigi need kaks mõttevoolu kujunesid algselt välja emigratsioonis ja eristusid kaasaegsetest tõlgendustest Venemaal. Vene riigi- ja sõjaideoloogia loomisel lähtuti järgmistest põhimõtetest: vastanduda Ameerika Ühendriikidele ja läänestumisele, pidada oma riiki deržavaks ning propageerida kollektiivsust, konservatiivsust ja traditsionalismi ehk liberaalsusevastast maailmavaadet³². Sõjaajaloo roll oli konkreetsemalt suunatud relvajõudude ja rahva patriootlikule kasvatusel, et neid omavahel vaimselt kokku liita. Vladimir Putini võimuletulekuga sai Venemaa kindralstaap vajalikku vaimset ja materiaalselt toetust ning alles siis hakati üha enam mõtlema sellele, kuidas kasutada

³² Vene kindralite ja kõrgemate ohvitseride mõtetes on paljuski äratuntavad 19. sajandi mõjuka vene filosoofi ja slavofiili Nikolai Danilevski seisukohad Vene ja Lääne tsivilisatsiooni vastasseisust (vt lähemalt Danilevski, 2013).

sõjaajalugu seisukohtade mõjutamiseks ja avaliku arvamuse kujundamiseks sise- ja välismaal.

Vene sõjaajaloo konstrueeritud narratiiv koosneb tähtsamate sündmuste jadast, mis algab keskajal (sh Jäälahing 1242. a, Kulikovo lahing 1380. a) ja ulatub tänapäeva (Nõukogude Liidu – Afganistani sõda 1979–1989, Tšetšeenia sõjad 1994–2009) (Simunovic, 1998, lk 63–95), kuid narratiivi keskmes on Suur Isamaasõda (täpsemalt müüt sellest sõjast). Ajaloolises narratiivis kasutatakse paljusid vanu nõukogudeaegseid klišeesid, ehkki vanasti puudutati praeguseid võtmeküsimusi ainult pealiskaudselt, aga tänapäeval tõlgendatakse neid vastavalt väljakujunenud poliitilistele (ideoloogilistele) põhimõtetele. Suure Isamaasõjaga seoses käsitletakse laia teemade ringi ja pööratakse tähelepanu erinevatele asjaoludele 20. sajandi teisel veerandil, näiteks väidetele, et Nõukogude Liit täitis 1930. aastate lõpus Euroopas rahuvalvaja rolli ja Teises maailmasõjas juhtrolli. Selle sõja võitu peetakse Venemaa sõjaajaloo ülimald saavutuseks. Võidu narratiiv on ideoloogiliselt konstrueeritud, see kõlab sageli üsna agressiivselt ning seda kasutatakse muu hulgas informatsioonilises mõjutustegevuses ja hübriidsõja relvana lääneriikide vastu.

Kahtlemata on sõjaajalugu Venemaal eelkõige sõjateaduse oluline alamdistsipliin, mida kasutatakse sõjateooria ning sõjakunsti arendamiseks, kuid sellel on riigi sees patriotismi kasvatamisel samuti märkimisväärne tähtsus. Haridusliku eesmärgi saavutamiseks esitatakse Venemaa sõjaajalugu lihtsustatud kujul, tuues esile ainult selle võidukad episoodid ja teatavate isikute kangelasteod. Muu hulgas seostatakse sõjaajaloo narratiivi Vene armee võitlusvõimega, nimelt sõdurite võitlustahte kaudu.

Vene sõjateoreetikute sõnul tuleb sõjaajaloo narratiive ja sõjalisi traditsioone kaitsta. Selleks tembeldatakse teisitimõtlejad ajaloo võltsijateks, kelle seisukohti kritiseeritakse. Venemaa sõjaajaloo narratiive levitatakse massimeedia (televisioon, raadio, ajalehed, veebiväljaanded), sotsiaalmeedia, kultuuri ja kunsti abil, et mõjutada avalikku arvamust nii kodus kui ka välismaal. Sisuliselt käsitletakse Venemaal sõjaajalugu vaenlase vastu kasutatava ideoloogilise relvana, sest (sõja)ajalugu loob infosõjale sobiva konteksti. Ajalugu on Venemaal käes ideoloogiline relv, millega mõjutatakse kodu- ja välismaist auditooriumi, et kujundada avalikku arvamust nii Venemaal kui ka Läänes. Selles mõttes suhtutakse sõjaajalukku Läänest erinevalt, kuna ajalugu on Venemaal palju rohkem instrumentaliseeritud: kiputakse panema

rohkem rõhku ajaloosündmuste strateegilisele ja poliitilisele kasulikkusele, eriti kui need on seotud sõjapidamisega³³.

Selleks peetakse vajalikuks mitte ainult luua positiivne pilt Venemaast ja selle minevikust, vaid ka õigustada Venemaa praegust sise- ja välispoliitikat ning relvajõudude kasutamist. Igal juhul peavad Venemaa sõjateoreetikud ülimaks võiduks seda, kui vaenlane alistub ilma lahinguta. Seega kasutatakse sõjaajalugu ka Vene sõjaväes, et tugevdada seal ühtset ideoloogiat, ning riik rakendab ideoloogilist indoktrinatsiooni, et tõsta vene idee taga olevat sõjalist moraali ja lüüa vaenlast vaimselt.

Kirjandus

- Airapetov 2020 = Айрапетов, О. (2020). *Внешняя политика Советской России и СССР в 1920–1939 годах и истоки Второй мировой войны*. Родина.
- Avanessova 2006 = Аванесова, Г. (2006). Военная деятельность: культурологический анализ. *Военная мысль*, 4, 54–61.
- Baev, P. K. (1996). *The Russian Army in a Time of Troubles*. International Peace Research Institute, SAGE Publications Ltd.
- Bald, D., Bald-Gerlich, G., & Ambros, E. (eds.). (1985). *Tradition und Reform im militärischen Bildungswesen. Von der preußischen Allgemeinen Kriegsschule zur Führungsakademie der Bundeswehr. Eine Dokumentation 1810–1985*. Nomos Verlagsgesellschaft.
- Barabanov 2010 = Барабанов, М. (ред.) (2010). *Новая армия России*. Центр анализа стратегий и технологий.
- Baranets 2008 = Баранец, В. (2008, 2 декабря). Что ждёт российскую армию после военной реформы. *Комсомольская правда*.

³³ Võrdluseks võib välja tuua, et USA-s ja Ühendkuningriigis õpitakse sõjaajalugu peamiselt sõjaväelise hariduse raames. Siiski tunnistatakse, et sõjaajalugu võib olla vastuvõtlik kuritarvitamisele propagandistlikel ja ideoloogilistel eesmärkidel, sh patriotismi arendamiseks. USA armee sõjaajaloo kuritarvitamise näiteid on toodud USA armee sõjaajaloo käsiraamatus, eriti Natsi-Saksamaa, fašistliku Itaalia ja kommunistlike riikide kontekstis külma sõja päevil (vt Jessup & Coakley, 1988, lk 16, 27). Lisaks on sõjaväe eesmärk anda sellele distsipliinile praktiline väärtus, mida on keeruline saavutada. Sellele vaatamata leitakse, et sõjaajalugu pakub suuniseid elukutselistele sõjaväelastele (Howard, 1981). Saksamaa Liitvabariigis kasutatakse sõjaajalugu sõdurite kui sõjaväevormis kodanike kasvatamiseks, et juurutada demokraatlikke väärtusi sõjaväelises organisatsioonis (nn *Innere Führung*'i kontseptsioon) (Echternkamp, 2020).

- Berdžajev 1946 = Бердяев, Н. (1946). *Русская идея: основные проблемы русской мысли XIX века и начала XX века*. YMCA-Press.
- Bogdanov 2003 = Богданов, С. (2003). Вероятный облик вооружённой борьбы будущего. *Военная мысль*, 12, 2–7.
- Borissenko 2006 = Борисенко, А. (2006). Морально-психологическое обеспечение боевых действий: история и современность. *Военная мысль*, 8, 64–75.
- Bortšev 1994 = Борчев, М. (1994). О теории военного искусства. *Военная мысль*, 9, 41–49.
- Bõkov 2010 = Быков, А. (2010). Патриотизм как явление социальной теории и практики в истории России. А. Быков & В. Лутовинов (ред.), *Российский патриотизм: Истоки, содержание, воспитание в современных условиях* (с. 9–55). Планета.
- Creveld, van M. (1991). *Transformation of War: The Most Radical Reinterpretation of Armed Conflict Since Clausewitz*. The Free Press.
- Danilevski, N. (2013). *Venemaal ja Euroopa* (J. Isotamm, tlk). Ilmamaa.
- Darczewska, J. (2015, May). The devil is in the details: Information warfare in the light of Russia's military doctrine. *Point of View*, 50. Ośrodek Studiów Wschodnich im. Marka Karpia.
- Dugin 2004 = Дугин, А. (2004). *Философия войны*. Вече.
- Dugin 2009 = Дугин, А. (2009). *Четвёртая политическая теория*. Амфора.
- Dugin 2014 = Дугин, А. (2014). *Евразийский реванш России*. Алгоритм.
- Echternkamp, J. (2020). Millist minevikku sõdur vajab? Sõjaajalugu, ajaloo-
haridus ja demokraatlik eetika tänapäeva Saksamaal. *Eesti sõjaajaloo aastaraamat*, 10, 106–120.
- Franke, U. (2015). *War by Non-military Means: Understanding Russian Information Warfare*. Totalförsvarets forskningsinstitut.
- Fuller, J. F. C. (1964). *Die entartete Kunst Krieg zu führen* (Herbert Rolf Schmitz, Übers.). Verlag Wissenschaft und Politik.
- Galeotti, M. (2018a). The mythical 'Gerasimov doctrine' and the language of threat. *Critical Studies on Security*, 7(2), 157–161.
- Galeotti, M. (2018b, March 5). I'm sorry for creating the 'Gerasimov doctrine'. *Foreign Policy*. <https://foreignpolicy.com/2018/03/05/im-sorry-for-creating-the-gerasimov-doctrine/>
- Gareev, M. A. (1988). M. V. Frunze, *Military Theorist*. Pergamon-Brassey's.
- Gareev, M. (1998). *If War Comes Tomorrow? The Contours of Future Armed Conflict*. Routledge.

- Garejev 2003 = Гареев, М. (2003). К каким угрозам и войнам должна быть готова Россия. *Отечественные записки*, 3(12). <https://strana-oz.ru/2003/3/k-kakim-ugrozam-i-voynam-dolzha-byt-gotova-rossiya>
- Garejev 2007 = Гареев, М. (2007). Структура и основное содержание новой военной доктрины России. *Военная мысль*, 3.
- Garejev 2008 = Гареев, М. (ред.) (2008). *Сражения на военно-историческом фронте*. Инсан.
- Garejev 2014 = Гареев, М. (2014). Великая Победа и современные интересы международной безопасности. *Военно-исторический журнал*, 9, 30–34.
- Garejev 2015 = Гареев, М. (2015, 12 май). Война без срока давности. Опыт Великой Отечественной помог в возвращении Крыма. *Военно-промышленный курьер*. <https://vpk-news.ru/articles/25172>
- Gerassimov 2013 = Герасимов, В. (2013, 27 февраль). Ценность науки в предвидении. Новые вызовы требуют переосмыслить формы и способы ведения боевых действий. *Военно-промышленный курьер*. https://vpk.name/news/85159_cennost_nauki_v_predvi_denii.html
- Giles, K. (2016, November). Handbook of Russian information warfare. *Fellowship Monograph*, 9. NATO Defense College. <https://www.ndc.nato.int/download/handbook-of-russian-information-warfare-by-keir-giles/>
- Golts, A. (2004). Military reform in Russia and the global war against terrorism. *The Journal of Slavic Military Studies*, 17(1), 29–41.
- Golubev 2007 = Голубев, А. (2007). К вопросу о патриотическом воспитании в России и её Вооружённых Силах. *Военная мысль*, 2, 47–56.
- Harms 2004 = Хармс, К. (2004). О военной доктрине Красной армии накануне Великой Отечественной войны: мифы и факты. *Военная мысль*, 6, 73–80.
- Howard, M. (1981). The use and abuse of military history. *Parameters*, 11(1), 9–14.
- Huntington, S. P. (2013). Sõdur ja riik. Tsiviil-militaarsuhete teooria ja poliitika (M. Elings & E. Kohandi, tlk). Hea Lugu.
- Ijjin 1928 = Ильин, И. (1928). О русском фашизмѣ. *Русский Колокол. Журнал волевой идеи*, 3, 54–64.
- Ijjin 1933 = Ильин, И. (1933, 17 май). Национал-социализм. Новый дух. *Возрождение*. http://www.odinblago.ru/filosofiya/ilin/ilin_i_nacional_sociali
- Jessup, J. E., & Coakley, R. W. (1988). *A Guide to the Study and Use of Military History*. Centre of Military History, United States Army.

- Judin 2020 = Юдин, С. (2020). *Генерал М. И. Драгомиров (1830–1905): военный мыслитель и практик* [кандидатская диссертация]. Московский Государственный Университет.
- Juurvee, I. (2018). Venemaa eriteenistuste rollist informatsioonilises mõjutustegevuses: mis on teada, mida on alust arvata ja mida võib oletada? *Sõjateadlane*, 8, 86–102.
- Kazarin 2002 = Казарин, П. (2002). Характер войны как категория военной науки. *Военная мысль*, 6, 15–18.
- Kipp, J. W. (1992). General-Major A. A. Svechin and modern warfare: Military history and military theory. K. D. Lee (ed.), *Aleksandr A. Svechin. Strategy* (pp. 23–60). East View Publications.
- Kirillov 2005 = Кириллов, В. (2005). Военная мощь государства: сущность, структура, проблемы. *Военная мысль*, 9, 2–12.
- Kirillov 2006 = Кириллов, В. (2006). Человеческий фактор как основополагающий элемент военной мощи государства. *Военная мысль*, 4, 17–24.
- Kisseljov & Šimanovski 2005 = Киселёв, Е., & Шимановский, М. (2005). Духовно-нравственное обеспечение строительства Вооружённых Сил Российской Федерации: проблемы и пути их решения. *Военная мысль*, 1, 37–40.
- Main, S. J. (2016). 'You cannot generate ideas by orders': The continuing importance of studying Soviet military history – G. S. Isserson and Russia's current geo-political stance. *The Journal of Slavic Military Studies*, 29(1), 48–72. <https://doi.org/10.1080/13518046.2016.1129866>
- Menning, B. W. (1986). Train hard, fight easy: The legacy of A. V. Suvorov and his 'art of victory'. *Air University Review*, 38(1), 79–88.
- Mölder, H., & Sazonov, V. (2018). Information warfare as the Hobbesian concept of modern times – The principles, techniques, and tools of Russian information operations in the Donbass. *The Journal of Slavic Military Studies*, 31(3), 308–328. <https://doi.org/10.1080/13518046.2018.1487204>
- Mölder, H., & Sazonov, V. (2020). Kremlin information campaign in the Baltic states during the COVID-19 pandemic escalation of spring 2020. *Modern Management Review*, 27(4), 83–97. <https://doi.org/10.7862/rz.2020.mmr.30>
- Nersisjan 2015 = Нерсисян, Л. (2015, 6 февраль). Махмут Гареев: Важно готовить весь народ к защите Отечества и возродить идею Отечества. *Regnum*. <https://regnum.ru/news/polit/1895775.html>

- Nye, J. S. (2021). Soft power: The evolution of a concept. *Journal of Political Power*, 14(1), 196–208.
- Orlov 2004 = Орлов, А. (2004). Второй фронт: коалиционная стратегия. *Военная мысль*, 5, 29–35.
- Oxford English Dictionary (*s.a.*). Soft power. Oxford English Dictionary. <https://www.oed.com/search/dictionary/?scope=Entries&q=Soft+power> (11.10.2025)
- Pakhomenko, S., Tryma, K., & Francis, J. A. (2018). The Russian–Ukrainian war in Donbas: Historical memory as an instrument of information warfare. S. Sayapin & E. Tsybulenko (eds.), *The Use of Force against Ukraine and International Law. Jus Ad Bellum, Jus In Bello, Jus Post Bellum* (pp. 297–312). Springer.
- Person, R. (2017). Balance of threat: The domestic insecurity of Vladimir Putin. *Journal of Eurasian Studies*, 8(1), 44–59. <https://doi.org/10.1016/j.euras.2016.11.001>
- Pintner, W. (1986). Russian military thought: The Western model and the shadow of Suvorov. P. Paret (ed.), *Makers of Modern Strategy from Machiavelli to the Nuclear Age* (pp. 354–375). Princeton University Press.
- Putin, V. (2007, February 10). *Speech and the Following Discussion at the Munich Conference on Security Policy*. Kremlin.ru. <http://en.kremlin.ru/events/president/transcripts/24034>
- Putin, V. (2020, June 18). The real lessons of the 75th anniversary of World War II. *The National Interest*. <https://nationalinterest.org/feature/vladimir-putin-real-lessons-75th-anniversary-world-war-ii-162982>
- Putin publishes essay on ‘real lessons’ of WWII. (2020, June 18). *The Moscow Times*. <https://www.themoscowtimes.com/2020/06/18/putin-publishes-essay-on-real-lessons-of-wwii-a70623>
- Rahmanin 2003 = Рахманин, О. (2003). О международных аспектах сражения на Курской дуге. *Военная мысль*, 7, 46–54.
- Ramsay, G., & Robertshaw, S. (2019). *Weaponising News: RT, Sputnik and Targeted Disinformation*. King’s College.
- Reddel, C. W. (ed.) (1990). *Transformation in Russian and Soviet Military History: Proceedings of the Twelfth Military History Symposium, USAF Academy, 1986*. USAF Department of History, United States Air Force Academy. <https://apps.dtic.mil/sti/tr/pdf/ADA173451.pdf>
- Savitski 1931 = Савицкий, П. (1931). *В борьбе за Евразийство*. Париж.
- Sazonov, V., Mölder, H., Śliwa, Z., Pakhomenko, S., & Ploom, I. (eds.). (2025). *Russian Influence Operations and the War in Ukraine: Hybrid Warfare and Disinformation Campaigns*. Springer Nature.

- Sazonov, V., Pakhomenko, S., & Kopõtin, I. (2021). Between history and propaganda: Estonia and Latvia in Russian historical narratives. H. Mölder, V. Sazonov, T. Kerikmäe & A. Chochia (eds.), *The Russian Federation in Global Information Warfare. Influence Operations in Europe and Its Neighbourhood* (pp. 397–423). Springer.
- Sazonov, V., & Sägi, J. (2022). Gerassimovi „doktriini“ kommenteeritud tõlge: sõjalises ja hübriidsõja kontekstis. *Turvalisuskompass*, 2, 133–164.
- Serebrjannikov 2004 = Серебрянников, В. (2004). Военная идеология государства. *Военная мысль*, 12, 2–11.
- Shiraev, E., & Mölder, H. (2020, August 31). Global knowledge warfare: Using strategic imagination to harness uncertainty and fear. *The Cipher Brief*. <https://www.thecipherbrief.com/global-knowledge-warfare-using-strategic-imagination-to-harness-uncertainty-and-fear>
- Simunovic, P. (1998). The Russian military in Chechnya – A case study of morale in war. *The Journal of Slavic Military Studies*, 11(1), 63–95.
- Sliptšenko 2002 = Слипченко, В. (2002). *Войны шестого поколения. Оружие и военное искусство будущего*. Вече.
- Sliptšenko & Garejev 2005 = Слипченко, В., & Гареев, М. (2005). *Будущая война*. Объединённое гуманитарное издательство.
- Solovjov & Dremkov 1994 = Соловьёв, В., & Дремков, А. (1994). Ещё раз о предмете и структуре военной науки. *Военная мысль*, 9, 34–40.
- Stalin 1946 = Сталин, И. В. (1946). *О Великой Отечественной войне Советского Союза*. Госполитиздат.
- Steinberg, J. W. (2010). *All the Tsar's Men. Russia's General Staff and the Fate of the Empire, 1898–1914*. Johns Hopkins University Press.
- Šahhov 1996 = Шахов, М. (1996). Мировоззренческие и методологические ориентиры развития военно-научного знания. *Военная мысль*, 1, 41–46.
- Ševtšenko 2022 = Шевченко, В. (2022). Особый путь развития России: миф или реальность? *Проблемы цивилизационного развития*, 2, 43–69.
- Tjuškevič 1996 = Тюшкевич, С. (1996). Актуальные проблемы развития военной науки. *Военная мысль*, 4, 64–70.
- Tjuškevič 2004 = Тюшкевич, С. (2004). Военная идеология: вопросы формирования. *Военная мысль*, 9, 36–45.
- Tšeban 2003 = Чебан, В. (2003). Духовный фактор в войнах будущего: проблемы формирования. *Военная мысль*, 7, 34–37.
- Tšubarjan 2010 = Чубарьян, А. О. (2010). *Великая Отечественная война: истоки, характер, итоги*. Наука.

- Vázquez Liñán, M. (2010). History as a propaganda tool in Putin's Russia. *Communist and Post-Communist Studies*, 43(2), 167–178. <https://www.jstor.org/stable/48609753>
- Velikovski 2008 = Великовский, Ф. (2008, 8 май). 7 вопросов Махмуту Гарееву, генералу армии. *Русский репортёр*, 17(47). https://web.archive.org/web/20080512234713/http://www.expert.ru/printissues/russian_reporter/2008/17/interview_gareev/
- Ventsel, A., Hansson, S., Madisson, M.-L., & Sazonov, V. (2021). Discourse of fear in strategic narratives: The case of Russia's Zapad war games. *Media, War & Conflict*, 14(1), 21–39. <https://doi.org/10.1177/1750635219856552>
- Weber, M. (2002). *Võimu ja religiooni sotsioloogias* (H. Käärik & J. Isotamm, tlk). Vagabund.
- Zelenkov 2001 = Зеленков, М. (2001). Об идеологических основах морально-психологического обеспечения Вооружённых Сил. *Военная мысль*, 4, 47–53.
- Zolotarjov 2004 = Золотарёв, В. (2004). Военная история в современной России. *Военная мысль*, 10, 25–36.
- Žilin 1982 = Жилин, П. (1982). *Русская военная мысль. Конец XIX – начало XX вв.* Наука.
- Военная доктрина Российской Федерации* (2010, 5 февраль). Kremlin.ru. <http://www.kremlin.ru/supplement/461>
- Обращение Президента Российской Федерации от 21 февраля 2022 года* (2022, 21 февраль). Kremlin.ru. <http://kremlin.ru/events/president/news/67828>
- Сталин – великий менеджер, или учебник истории МГУ.* (2010, 8 сентября). РИА Новости. <https://ria.ru/20100908/273522924.html>

IGOR KOPŌTIN, PhD

Kaitsevæ Akadeemia strateegia ja innovatsiooni õppetooli juhtivateadur

VLADIMIR SAZONOV, PhD

Kaitsevæ Akadeemia rakendusuuringute osakonna juhtivateadur ja Tartu Ülikooli kultuuriteaduste instituudi Vana-Lähis-Ida uuringute kaasprofessor